

سرشناسه: مهدی پور، محمود، ۱۳۳۱ -
عنوان و نام پدیدآور: سیمای دوزخ / نویسنده محمود مهدی پور؛
[به سفارش] معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی [آستان قدس رضوی].
مشخصات نشر: مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۱.
فروست: رهنما؛ ۹۲.
شابک: 978-600-299-076-1
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: واژه نامه .
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: دوزخ
موضوع: دوزخ -- احادیث
شناسه افزوده: آستان قدس رضوی. معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی
شناسه افزوده: موسسه انتشاراتی قدس رضوی
رده بندی کنگره: BP/۲۲۲ ۱۳۹۱۶۵/۹۴ س۸۵/م
رده بندی دیویی: ۴۴/۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۵۴۶۱۱

۹۲ → سیمای دوزخ

نویسنده: محمود مهدی پور
آستان قدس رضوی
چاپ اول: زمستان ۱۳۹۱
معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی
نشانی: حرم مطهر امام رضا (ع)، اداره پاسخ گویی به سؤالات دینی و اطلاع رسانی
تلفن: ۰۵۱۱-۲۰۲۰ دورنگار: ۰۵۱۱-۲۲۴۰۶۰۲ rahnama@aqrazavi.org

به کوشش محمدحسین پورامینی
ویراستار: محمد مهدی باقری
طراح جلد: علی بیات
طراح لوگوی رهنما: مسعود نجابتی

﴿ رسیدن برای یافتن راه، خود، ارزش است...
و هر فرهنگی که به پرسشگری بها دهد
و زیباترین، دقیق‌ترین و ساده‌ترین پاسخ‌ها را پیشِ رو بگذارد،
گسترش و دوام خود را تضمین کرده است.
مهم، انتخاب بهترین راه است...
و **ره‌نما** گامی است در این مسیر.
همگام ما باشید و با طرح دیدگاه‌های رنگارنگتان، یاری‌مان کنید.

سیمای دوزخ

اگر دغدغه‌دارِ پرسش‌های زیرهستید، این کتاب برای شماست:

۱. تصویر دقیقی از دوزخ می‌خواهم، با جزئیات عذاب‌ها و شیوه زندگی جهنمیان و...
۲. ما که در آغاز تولدمان پاکِ پاکیم، چگونه ممکن است سرنوشتمان با جهنم گره بخورد؟
۳. شنیده‌ام یازده نام برای دوزخ در قرآن آمده است. آن‌ها چیستند و به چه معنایی؟
۴. دشوارترین عذاب جهنم کدام است و سُبک‌ترین آن کدام؟
۵. با چه نوشیدنی‌ها و خوراک‌هایی، از اهل دوزخ پذیرایی می‌کنند؟!
۶. دوزخ در کمین است. راه‌های برون‌رفت از این مهلکه را به‌روایتِ روایات بازگو کنید.

درآمد

۷

سیمای دوزخ

ما انسان‌ها همواره از تفکر و مطالعه درباره دوزخ گریزانیم؛ زیرا اگر حقیقت باشد، برای ما بسیار وحشت‌انگیز و دلهره‌آور است. اگر هم دروغ باشد، چرا درباره موضوعی که حقیقت ندارد، زمان بگذاریم و ذهن خود را مشغول کنیم. از سوی دیگر، بهشت و دوزخ با زندگی جاودانه ما پیوندی اساسی دارد. عقیده به بود و نبود آن، در رفتار، گفتار، مواضع و عملکرد فردی و اجتماعی ما، آثار فراوانی به جا می‌گذارد؛ حتی تردید درباره وجود جهان دیگر و کیفر و پاداش در آن، آثار روحی روانی و اخلاقی رفتاری دارد. در اسلام و دیگر ادیان آسمانی، نظام کیفر و پاداش در دنیا و آخرت و وجود بهشت و جهنم، از اصول دین است. بهشت و جهنم، ثمره درختی است که در این جهان می‌کاریم. در حدیث شریفی از پیامبر گرامی ﷺ آمده است: الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ. (= دنیا کشتزار آخرت است).^۱

۱. مجموعه ورام، ج ۱، ص ۱۸۳.

کیفرهای دنیوی و اخروی و همچنین، پاداش‌های نیک در این جهان و جهان دیگر، ثمرهٔ اعمال و رفتار انسان است. گویی بهشت و جهنم، انبار کالا و صندوق پس‌انداز انسان است و آدمی آن‌را از کالاهای معتبر یا بی‌ارزش پر می‌کند. در دیوان منسوب به امام‌علی علیه السلام چنین آمده است:

یا مَنْ بدنیا اشتغَل	قد غرَّه طُول الأمل
الموت یأتی بغتة	و القبر صندوق العمل ^۱
ای کسی که به دنیا مشغول شده‌ای	آرزوهای طولانی تو را فریب داده است
مرگ ناگهان فرا می‌رسد	و قبر صندوق اعمال انسان است

انسان، عینِ اعمال یا ثمره و دستاورد رفتار خویش را در قیامت می‌بیند. ریز و درشت آن

۱. مصطفی زمانی، دیوان امیرالمؤمنین علیه السلام.

اعمال را نیز مشاهده می‌کند و به تناسب آن، از نعمت‌ها یا کیفرهای الهی بهره‌مند می‌شود. قرآن در آیات فراوان بر این حقیقت تأکید کرده است: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (= پس هرکس ذره‌ای کار نیک کند، آن را می‌بیند و هرکس ذره‌ای کار بد انجام دهد، آن را مشاهده می‌کند).^۱

امیرمؤمنان علیه السلام فرموده‌اند: «رفتار بندگان خدا در دنیا، در آخرت در برابر دیدگان ایشان است.»^۲ جهنم و عذاب‌های آن، ثمره عملکرد انسان و کاشته‌های او در این دنیا است. از این رو، گلایه از خدا و نظام الهی و اعتراض به وجود جهنم معنایی ندارد؛ زیرا اگر جهنم بد است، خود در پیدایش آن، نقش اصلی را ایفا کرده‌ایم و اگر بهشت خوب و دلپذیر است، مولود و محصول کردار خود انسان‌هاست. مولانا جلال‌الدین بلخی، در ترسیم جهانِ دیگر و اینکه آن

۱. زلزال، ۸ و ۷.

۲. نهج البلاغه، حکمت ۷.

جهان، بازتاب اندیشه و اعمال خودِ انسان است، چنین می‌گوید:

این جهان کوه است و فعلِ ما نِدا	سوی ما آید نِداها را صدا
ز آنچه می‌بافی همه‌روزه بپوش	ز آنچه می‌کاری همه‌روزه بنوش
گر ز خاری خسته‌ای خود کِشته‌ای	ور حریر و قزدری ^۱ خود رشته‌ای
این سخن‌های چو مار و کژدمت	مار و کژدم می‌شود گیرد دُمت

۱. علل جهنم آفرینی

کیفرها و عذاب‌های الهی، چه تکوینی باشد، چه تجسّم عمل و چه براساس قرارداد الهی، بدون ارتباط طبیعی و نظام علت و معلول این جهان، با رفتار انسان پیوندی ناگسستنی

۱. پارچه لطیف و دیبا.

دارد. درحقیقت، کلید آسایش و عذاب در دستان خودِ انسان است. حال، پرسش این است که چرا خداوند جهنم را آفریده است؟ او که به عبادات ما نیاز ندارد و اعمال زشت ما به او زیانی نمی‌رساند. پاسخ این پرسش روشن است:

برای خداوند ضرری ندارد؛ ولی به بندگان و آفریدگان او ضربه می‌زند و مانع حرکت بندگان در مسیر الهی می‌شود و رهزنی راه خداست. به‌علاوه، آفرینش جهنم، نوعی رحمت الهی است که بندگان از بیم آن، راه بهتر را برگزینند و دیگران را از دستیابی به الطاف و نعمت‌های الهی بازدارند. در کتاب المحجة البیضا فیض کاشانی آمده است: خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى جَهَنَّمَ مِنْ فَضْلِ رَحْمَتِهِ سَوْطًا يَسُوقُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ إِلَى الْجَنَّةِ. (= خداوند متعال دوزخ را از فزونی رحمت خویش آفرید تا تازیانه‌ای باشد برای اینکه بندگان را به‌سوی بهشت براند).^۱

۱. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۶۶.

۲. نام‌های جهنم در قرآن

قرآن کریم از جایگاه کیفر بدکاران با تعبیرهای مختلفی نام برده است:

۱. **جهنم:** این واژه ۷۷ بار در قرآن تکرار شده و ۹ بار با تعبیر «نار جهنم» آمده است؛ گویی گودال عذاب و شکنجه‌گاه الهی، جهنم نام دارد که در این زمینه، به آتش آن شکنجه‌گاه نیز اشاره شده است.

۲. **جحیم:** این واژه به معنای آتشی به شدت برافروخته و پرلهییب بوده و در قرآن ۲۶ بار آمده است. یک بار آن، درباره آتش نمرودیان است که آن را برای سوزاندن حضرت ابراهیم علیه السلام افروختند.

۳. **نار:** واژه نار ۱۴۵ بار در قرآن به کار رفته است: ۱۸ بار به معنای آتش جهنم و ۲ بار

به معنای آتش برزخ و ۲۵ بار به معنای آتش دنیا.^۱ واژه نار در احادیث فراوانی نیز به معنای جهنم و آتش دوزخ است.

۴. سقر: این واژه ۴ بار در قرآن آمده که هر ۴ بار، به معنای دوزخ است؛ زیرا یکی از جایگاه‌های دشوار دوزخ، سقر نام دارد.

۵. سعیر: واژه سعیر به معنای افروخته و آتش زبانه‌دار است. سعیر و واژه‌های هم‌خانواده آن، ۱۹ بار در قرآن آمده است. حالت برافروختگی و شعله‌وری دوزخ سبب شده است که این واژه بر آن اطلاق شود.

۶. حُطْمه: این واژه نیز یکی از نام‌های دوزخ و به معنای درهم‌شکننده است. حطمه یکی از شاخه‌های جهنم است. این واژه فقط ۲ بار در قرآن به کار رفته است. در قرآن، در بیان

۱. همان، ص ۴۹.

سختی آن آمده است: ﴿وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ. نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلَعُ عَلَى الْأَعْنَادِ﴾ (= و تو چه می‌دانی حطمه چیست، آتش برافروخته خداست که بر قلب‌ها سرک می‌کشد).^۱ گویی این آتش تا اعماق دل نفوذ می‌کند و نه تنها جسم و ظاهر را می‌سوزاند، بلکه پاره‌های آتش، یکدیگر را خرد و تا اعماق وجود دوزخیان نفوذ می‌کند.

۷. هاویه: ریشه این واژه (هوی) بر سقوط دلالت دارد. این واژه نشان می‌دهد جهنم سیاه‌چالی عمیق و قرارگاه و پناهگاه دوزخیان در اعماق دوزخ است. این واژه فقط ۱ بار در قرآن، در سوره قارعه، آمده است. در آیات ۸ تا ۱۱ این سوره می‌خوانیم: ﴿وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَةُ نَارٍ حَامِيَةٍ﴾ (= و اما کسی که بار ترازویش سبک باشد، پناهگاهش هاویه است و تو چه می‌دانی که هاویه چیست. آتشی سوزان است).

۸. لظی: این واژه به معنای شعله خالص و زبانه آتش است. در برخی روایات، لظی را نام

یکی از طبقات جهنم دانسته‌اند.^۱

۹. ااثام: این واژه فقط ۱ بار و در آیه ۶۸ سوره فرقان آمده است. ااثام از ریشه اثم و

به معنای کیفر گناه است. دوزخ را ااثام نامیده‌اند؛ چون کیفرگاه گناهکاران است. در روایات

تفسیری، این واژه را به معنای وادی جهنم و نیز به عنوان یکی از نام‌های دوزخ به کار برده‌اند.

۱۰. سجّین: سجّین به معنای زندان است. این واژه فقط ۲ بار در قرآن آمده و در برابر

علّیین به کار رفته است. این واژه نشان می‌دهد دوزخ، زندان ابدی گناهکاران است. تعبیر

﴿و ما ادراک ما سجّین﴾ حاکی از آن است که عذاب جهنم فوق درک و تصوّر انسان‌هاست.

۱۱. غی: در آیه ۵۹ از سوره مریم، واژه غی به معنای جایگاه گناهکاران آمده است. در

۱. پیشین، ص ۳۷، حدیث ۲۲.

برخی روایات، غیّ و ااثام را دو چاه در اعماق جهنم دانسته‌اند.^۱

توضیح: جهنم ابعاد مختلفی همچون سوزندگی، زندان‌وارگی، افروختگی، گودال‌بودن، درهم‌کوبندگی و... دارد و شاید هریک از نام‌های جهنم، نشان‌دهنده یکی از ویژگی‌های آن باشد. احتمال دیگر این است که این نام‌ها اشاره‌ای به طبقات دوزخ باشد. در حدیثی از امیرمؤمنان، علی علیه السلام، چنین آمده است: «جهنم هفت باب دارد. بعضی از این باب‌ها بالای بعضی دیگر است.» حضرت برای نشان‌دادن، دستان خود را روی یکدیگر گذاشتند و فرمودند: «این چنین. خداوند بخش‌های بهشت را هم‌سطح و هم‌عرض قرار داد؛ ولی برخی طبقات جهنم را روی برخی دیگر چیده است. پایین‌ترین جایگاه آن جهنم است که لظی روی آن، حطمه بالای لظی، سقر بر فراز حطمه، جحیم بر بالای سقر، سعیر بر بالای جحیم

۱. المعجم الکبیر، ج ۸، ص ۱۷۵؛ المعجم الکبیر، ج ۷۷۳۱، ص ۴۰، به نقل از همان.

و هاویه روی سعیر قرار دارد.^۱

ممکن است این نام‌ها برای اشاره به درهای هفت گانه دوزخ باشد. در آیه ۴۴ سوره حجر آمده است که جهنم هفت در دارد. در برخی احادیث، این نام‌ها را نام نقاط متفاوت جهنم می‌دانند. برخی از آن‌ها عنوان کلی دوزخ و برخی هم نام درّه‌ها یا سیاه‌چال‌های خاص در جهنم است.^۲

۳. زمان تولد جهنم

این جمله، در قرآن کریم، دو بار آمده است: ﴿وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ (= جهنم گرداگرد

۱. بحار الانوار، ج ۸، ص ۲۴۵.

۲. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۶۲ تا ۶۵.

کافران را گرفته است.^۱ دوزخ و بهشت با انسان فاصله چندانی ندارد؛ گویی دورتادور انسان، دوزخ و بهشت است و اگر به فرمان الهی، هم‌اکنون نیز پرده کنار رود، انسان دوزخ و بهشت را مشاهده می‌کند. خداوند در آیات ۳۴ تا ۴۱ سوره نازعات می‌فرماید: «وقتی زمان بزرگ‌ترین حادثه (طامة الکبری) فرا رسد، در آن روز، انسان عملکرد خویش را به یاد خواهد آورد و دوزخ برای آنان که می‌بینند، آشکار می‌شود؛ پس هر کس طغیان کرد و زندگانی دنیا را برگزید، به‌راستی، دوزخ جایگاه اوست و اما هر کس از مقام پروردگارش بترسد و نفس را از هوس باز دارد، به‌راستی، بهشت جایگاه اوست.»

۱. عنکبوت، ۵۴؛ توبه، ۴۹.

۴. جهنم؛ بزرگ‌ترین خطرگاه در کمین

از دیدگاه ادیان آسمانی، هیچ خطری برای انسان بزرگ‌تر از خطر دوزخ نیست؛ جایگاهی که بسیار هول‌انگیز، رنج‌آفرین، غم‌انگیز، درهم‌کوبنده، سوزان، پر از عفونت، تاریک، تنگ و آمیزه‌ای از عذاب‌های فوق تصوّر روحی و جسمی است.

در کتاب شریف کافی، علی‌بن‌اسباط از اهل بیت علیهم‌السلام نقل می‌کند که در مواعظ خداوند به حضرت عیسی علیه‌السلام چنین آمده است: ^۱ «ای عیسی، همراه با آنان که به‌سوی من می‌گریزند، به‌سوی من بگریز از آتش شعله‌ور یا آتش همراه با زنجیرها و غل‌ها؛ آتشی که نسیم آسایش و شادی در آن نیست و هیچ اندوهی در آن از دل بیرون نمی‌رود؛ آتشی که به‌سانِ پاره‌های سیاه شب، تیره‌وتار است. هر کس از آن رهایی یابد، رستگار می‌شود و آن که از تباه‌شدگان

۱. الکافی، ج ۸، ص ۱۳۶، حدیث ۱۰۳.

باشد، هرگز از آن رهایی نمی‌یابد. این آتش، سرای جبّاران و سرکشان بیدادگر است و جایگاه هر سنگ‌دل درشت‌خوی و هر مغروری که فخرفروشی کند»^۱

رسول گرامی ﷺ درباره عظمت بهشت و خطر بزرگ دوزخ چنین فرموده‌اند: «اگر قطره‌ای از بهشت با شما در دنیا بود، کلّ عالم را برای شما شیرین می‌ساخت و اگر قطره‌ای از جهنم با شما در دنیا بود، دنیای شما را پلید و منفور می‌کرد»^۲ هر نعمت، در برابر بهشت، کوچک و هر بلا، در برابر آتش جهنم، ناچیز است.

از امام باقر علیّه السلام نقل است که وقتی پیامبر اکرم ﷺ به آسمان‌ها رفتند، زمانی که به هریک از مخلوقات الهی می‌رسیدند، با چهره‌ای باز و با شادی و محبت با ایشان رفتار می‌کردند؛ تا اینکه به کسی رسیدند که چهره‌ای درهم و عبوس داشت و با ایشان سخن نگفت. حضرت از

۱. بهشت و جهنم از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۷۴.

۲. همان، ص ۷۶.

جبرائیل پرسیدند: «این کیست که همچون دیگران، با شادی و محبت رفتار نکرد؟» جبرائیل گفت: «این مالک نگهبان دوزخ است و خداوند او را چنین آفریده است.» حضرت فرمودند: «دوست دارم آتش جهنم را به من نشان دهد.» جبرائیل به او گفت: «ایشان محمد، رسول خداست و تقاضا کرده است که آتش جهنم را به ایشان بنمایی.» مالک، گروهی را از دوزخ بیرون آورد و پیامبر ﷺ با دیدن آنان، تا روز مرگ خویش دیگر با صدای بلند نخندیدند.^۱ تا زمانی که انسان از خطر بزرگی همچون جهنم عبور نکند، جایی برای شادی و خندیدن و آرامش نیست. همه دغدغه انسان باید اطمینان از مصونیت در برابر عذاب الهی و دستیابی به بهشت و نعمت‌های جاودانه آن باشد.

امیرمؤمنان، علی علیه السلام، هشدار می‌دهند: فَأَخْذَرُوا نَارًا قَعْرُهَا بَعِيدٌ وَ حَرُّهَا شَدِيدٌ وَ عَذَابُهَا جَدِيدٌ

۱. الامالی الصدوق، ص ۶۹۶، حدیث ۹۵۲.

دَارٌ لَيْسَ فِيهَا رَحْمَةٌ وَ لَا تُسْمَعُ فِيهَا دَعْوَةٌ وَ لَا تُفْرَجُ فِيهَا كُرْبَةٌ. (= بترسید از آتشی که ژرفایش ناپیدا و گرمایش سخت و عذابش تازه است؛ سرایی که در آن رحمت نیست، هیچ فریاد و تقاضایی در آن شنیده نمی‌شود و اندوه آن برطرف نمی‌شود).^۱ ترسیم قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام از سیمای دوزخ، به‌راستی برای بیداری از خواب غفلت و اصلاح رفتار و گفتار ما کافی است.

در قرآن، به‌اجمال، دربارهٔ اوضاع جهنم آمده است: «بُئْسَ الْمَصِيرُ». (= بد جایگاهی است).^۲ «وَ بُئْسَ مَثْوًى الظَّالِمِينَ». (= جایگاه ظالمان بد جایی است).^۳ «لَبِئْسَ الْمِهَادُ». (= به‌راستی بد قرارگاهی است).^۴ «سَاءَتْ مَصِيرًا». (= بد پایانی است).^۵

۱. غرالحکم، حکمت ۲۶۱۹.

۲. بقره، ۱۲۶.

۳. آل عمران، ۱۵۱.

۴. بقره، ۲۰۶.

۵. نساء، ۱۱۵.

گاه، بر بی بهره ماندن از نعمت‌های الهی در آخرت، گفت و گونکردن خدا با دوزخیان، نظرنیفکندن خدا بر ایشان و پاک‌نشدن عذاب الیم از آنان، به‌عنوان کیفر الهی تأکید شده است.^۱ گاه، به سوختن مداوم و روییدن پوست جدید و تجدید عذاب اهل دوزخ اشاره شده است.^۲ گاه، از کاهش نیافتن شکنجه‌ها و اندوه‌ها، باقی ماندن در آتش، لعنت خدا و ملائکه و مردم بر دوزخیان سخن گفته است.^۳ هریک از تعبیرهای قرآن، درباره عذاب‌های دوزخ، گوشه‌ای از عذاب را نشان می‌دهد. واژه‌هایی همچون عذاب الیم، عذاب غلیظ، عذاب خزی، عذاب مهین، عذاب عظیم، عذاب حریق، عذاب مقیم، عذاب شدید، عذاب سموم، عذاب الله، سوءالعذاب، اشدّالعذاب و عذاب اکبر، از جمله عبارت‌های قرآنی و هشدارهای آسمانی درباره دوزخ است.

۱. آل عمران، ۷۷.

۲. نساء، ۵۶.

۳. آل عمران، ۸۷.

۵. دوزخ‌گریزی

شناخت خطر دوزخ و ابعاد و عظمت آن، توجه همیشگی به آن، پناه‌بردن از آن به خداوند قادر متعال، دوری از عوامل دوزخی‌شدن و تلاش برای مصونیت و رهایی از آن، شرط خردمندی و تدبیر دلسوزانهٔ انبیا و اولیای الهی است. ده‌ها آیه از قرآن و صدها حدیث از پیشوایان معصوم علیهم‌السلام و سیرهٔ عملی آن بزرگواران، ما را به دعا و تلاش و تقوا برای رهایی از این بزرگ‌ترین خطر دعوت می‌کند و دربارهٔ سهل‌انگاری و غفلت از آن هشدار می‌دهد.

در برخی احادیث آمده است که پیامبر بزرگ اسلام... فرمودند: «دو شیء و پدیدهٔ عظیم را فراموش نکنید.» از ایشان پرسیدند: «این دو پدیدهٔ بزرگ چیست؟» فرمودند: «بهشت و دوزخ!» حضرت این سخن را درحالی گفتند که به‌شدت می‌گریستند و اشک از محاسن مبارکشان جاری بود. سپس افزودند: «سوگند به آن که جان محمد در دست اوست. اگر آنچه

می دانم می دانستید، سر به صحرا می نهادید و خاک بر سرتان می ریختید.»^۱

در دعای قنوت، بندگان صالح خدا همیشه تکرار می کنند: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ (= پروردگارا، در دنیا و آخرت به ما حسنه عطا کن و از عذاب آتش ما را ننگه دار).^۲ در دعای معروف مجیر که در مفاتیح آمده است، ائمه معصوم علیهم السلام این جمله را ۸۸ بار تکرار کرده اند: أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ يَا مُجِيرُ. (= ای پناه بخش، ما را در سایه خویش، از آتش پناه بخش.) امام رضا علیه السلام این گونه با خدا نجوا می کردند: اللَّهُمَّ أَجِرْنِي مِنْ عَذَابِكَ وَ مِنْ سَخَطِكَ. (= بارالها، ما را از عذاب و خشم خود، در امان بدار).^۳

۱. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۹۶.

۲. بقره، ۲۰۱.

۳. مستدرک الوسائل، ج ۹، ص ۳۶۵، حدیث ۱۱۰۹۱.

۶. کتیبه‌های درِ جهنم

پیامبر خدا ﷺ فرموده‌اند: شبی که مرا به آسمان بردند، جبرائیل علیه السلام به من گفت: «من مأمورم که بهشت و آتش را به تو نشان دهم.» پس بهشت و نعمت‌های آن را و آتش و عذاب دردناک آن را مشاهده کردم. سپس درهای جهنم را دیدم. بر درِ نخست آن، سه جمله بود: «آن که به خدای بزرگ امیدوار باشد، به سعادت می‌رسد. آن که از خدای بزرگ بترسد، در امان است. تباه‌شده فریب‌خورده، کسی است که به غیر خدا امیدوار باشد و از غیر او بترسد.»

بر درِ دوم نیز این سه جمله بود: «هر که می‌خواهد در روز رستاخیز برهنه نباشد، بر بدن‌های برهنه در دنیا جامه بپوشاند. هر که می‌خواهد در روز تشنگی تشنه نباشد، در دنیا تشنه را سیراب کند. هر که می‌خواهد در روز رستاخیز گرسنه نباشد، در دنیا شکم‌های گرسنه را سیر کند.»

بر درِ سوم، این سه جمله بود: «لعنت خدا بر دروغ‌گویان! لعنت خدا بر بخل‌ورزان! لعنت

خدا بر ستمکاران!»

بر درِ چهارم، این سه جمله بود: «خدا خوار و ذلیل کند کسی را که اسلام را خوار می‌کند. خدا خوار کند کسی را که اهل بیت پیامبر را خوار می‌کند. خدا لعنت کند آن کس را که به ستمگران، در ستم کردن به مخلوقان، یاری می‌رساند.»

بر درِ پنجم، این سه جمله بود: «پیروی از هوس مکن؛ زیرا هوس، از ایمان به دور است. سخن بیهوده و بسیار مگو؛ چرا که از رحمت خدای بزرگ نومید می‌شوی و یاور ستمگران مباش.»

بر درِ ششم، این سه جمله بود: «من بر شب‌زنده‌داران، حرام هستم. من بر صدقه‌دهندگان، حرام هستم. من بر روزه‌گیران، حرام هستم.»

بر درِ هفتم، این سه جمله بود: «به حساب خود برسید، پیش از آنکه به حساب شما برسند. خویشتن را سرزنش کنید، پیش از آنکه سرزنش شوید. خدای را بخوانید، پیش از

آنکه نزد او بیایید و دیگر توان خواندنش را نداشته باشید.»

امام زین العابدین علیه السلام فرموده‌اند: آتش، هفت در دارد که از یک در آن، فرعون و هامان و قارون وارد می‌شوند. از در دیگر، مشرکان و کافرانی داخل می‌شوند که چشم‌برهم‌زدنی به خدا ایمان نیاورده‌اند. از دری دیگر، بنی‌امیه داخل می‌شوند. این در به لظی موسوم و مختص آنان است و کسی دیگر با آنان از آن در وارد نمی‌شود. دو در دیگر، در آتش زبانه‌زننده است: باب سقر و در دوزخ. ششمی، در سیاه‌چال که تا عمق آن، هفتاد سال راه است و هر بار که پس از هفتاد سال در آن فرو افتد، چنان فورانی می‌کند که آنان را دوباره به بالا پرتاب می‌کند و این نیز هفتاد سال طول می‌کشد تا به بالای سیاه‌چال برسند؛ سپس بار دیگر در آن فرو می‌افتند و باز هفتاد سال طول می‌کشد تا به قعر آن برسند و پیوسته و همیشه چنین خواهند بود و در این حالت، تا ابد می‌مانند. از در دیگر که در هفتم است، دشمنان ما و کسانی داخل می‌شوند که با ما می‌جنگند و نیز کسانی که تنهایمان می‌گذارند. این،

بزرگ‌ترین و سوزان‌ترین در جهنم است.^۱

۷. چگونه دوزخی می‌شویم؟!

برخی نویسندگان نزدیک به صد عامل را برای دوزخی شدن برشمرده‌اند.^۲ در اینجا برخی از عوامل مهم‌تر را یادآوری می‌کنیم: غفلت از خدا و قیامت و آیات الهی، استکبار، کفر، شرک، ارتداد، نفاق، ظلم، تکیه بر ظالمان، سخن‌چینی نزد ظالمان، تجاوز به حقوق فقیران و ضعیفان، نافرمانی از خدا، اسراف، دوستی با دشمنان خدا، مخالفت با آیات الهی، فساد در زمین، بدعت‌گذاری در دین، مخالفت با اهل بیت علیهم‌السلام، کینه و دشمنی با اهل بیت علیهم‌السلام، ظلم بر

۱. شاید مراد از درها و باب‌ها در اینجا، طبقه‌ها یا به تعبیر درست‌تر، درجه‌های جهنم باشد.

۲. در بخش اول، براساس پژوهشی که آیت‌الله محمدی ری‌شهری در کتاب قرآن و احادیث انجام داده و در جلد دوم کتاب بهشت و دوزخ آورده‌اند.

اهل بیت نبوی علیهم السلام، بیعت شکنی با امام حق، جنگ با امام علی علیه السلام، عبادت طاغوت، نافرمانی خدا و سول خدا صلی الله علیه و آله، گناهان زیاد، شهادت دروغ، کشتن مؤمن، سوگند دروغ برای گرفتن حق مسلمان، فجور و کج روی، سنگ دلی، مال اندوزی، برتری دادن دنیا بر آخرت، خوردن مال یتیم، حرام خواری، رباخواری، فرار از میدان جهاد، ترک نماز، پیروی از شهوات، پنهان کردن علوم و احکام کتب آسمانی، فتوادادن بدون آگاهی، تهمت زدن به زنان پاک دامن، دروغ گویی، ریاکاری، بداخلاقی، بخل ورزی، یادگیری علوم دینی برای اهداف دنیوی، ناسپاسی، خشم و غضب بیجا، آزمندی و دنیا دوستی بیش از حد، می خوارگی، دزدی، همکاری با ستمگران، پیمان شکنی با امام عادل، فریب و تحقیر مؤمن و دشمنی با او، خیانت در امانت، ارباب و آزار مردم، سخن چینی، غیبت از مسلمان، تهمت، ناسزاگویی، سرزنش مردم و عیب جویی از آنان، خودداری از تأمین نیاز مؤمن، آرایش برای غیرهمسر، سوگند دروغ، قهر کردن با برادر دینی، مهار نکردن زبان، گوش دادن به غنا و آوازهای حرام، گدایی در وقت بی نیازی، عمل نکردن

به دانش، طعام‌دادن به نیازمندان، هرزه‌سخنی و یاوه‌گویی، دروغ‌شمردن قیامت، بدحجابی، انجام‌دادن ورزش‌های حرام، آزار والدین، شهرت‌طلبی، ستم به دانش‌آموزان، خرید و فروش با قسم دروغ، خیانت در ارائه نظر مشورتی، کشتن بی‌گناهان، طرف‌داری از پیشوایان باطل، شرک به خدا، بی‌غیرتی در موضوعات ناموسی، زناکاری، خودارضایی، هم‌جنس‌گرایی، حسادت، تعصب بیجا و آزار همسایگان.

مؤلفه‌های یادشده همگی عامل دوزخی‌شدن است و با تکرار برخی گناهان بزرگ و کبیره و برخی گناهان کوچک‌تر، انسان وارد جهنم می‌شود. برخی از این عوامل، در شمار عقاید باطل و برخی جزو اخلاق ناپسند و برخی دیگر، در شمار رفتار و گفتار حرام و نارواست. بعضی عناوین این فهرست، کلی و بعضی جزئی‌تر و زیرمجموعه عناوین کلی است. اندیشه‌ها، باورها، رفتارها، گفتارها، موضع‌گیری‌ها، حمایت‌ها، فرمان‌بری‌ها و مخالفت‌هایی که دروازه جهنم را به‌روی انسان می‌گشاید و گاه، او را تا اعماق دوزخ هدایت می‌کند، فراوان و متنوع

است. این مؤلفه‌ها هر روز با یک نام و نشان ظاهر می‌شود. فقط در سایه استمداد از خدا و اولیای او و تلاش برای دوری از گناهان و انجام واجبات، می‌توان از آن‌ها رهایی یافت.

۸. دشوارترین عذاب دوزخ

کسانی که به دوزخ می‌روند، گناه‌ها و جرم‌های متفاوتی دارند و متناسب با گناه خویش کیفر می‌بینند. ولی اینکه عذاب چه کسانی سخت و کیفر چه افرادی شدیدتر است، نکته‌ای است که اهل بیت علیهم‌السلام در برخی روایات به آن اشاره کرده‌اند. از آیه ۴۶ سوره غافر می‌توان این‌چنین برداشت کرد که اعمال و افکار فرعون، شدیدترین عذاب را به‌همراه دارد: ﴿أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾.

ابو عبیده بن جراح می‌گوید: به رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله گفتم: «عذاب چه کسی روز قیامت از همه سخت‌تر است؟» ایشان فرمودند: «کسی که پیامبر یا کسی را بکشد که امر به معروف یا نهی

از منکر کند.» سپس رسول خدا ﷺ این آیه را تلاوت کردند: ^۱ «وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ.» (= قاتلانِ عدالت خواهان را به عذابی دردناک بشارت ده.)^۲

امیرمؤمنان، علی علیه السلام، فرموده‌اند: «کسی در قیامت سخت‌ترین کیفر را خواهد داشت که به قضای الهی ناخشنود باشد.»^۳ در برخی روایات، شدیدترین عذاب را از آن کسی دانسته‌اند که در برابر نیکی، بدی کند و در برخی احادیث، روابط جنسی حرام را سبب بدترین عذاب معرفی کرده‌اند.^۴

۱. مجمع‌البیان، ج ۲، ص ۷۲۰.

۲. آل‌عمران، ۲۱.

۳. غررالحکم، حکمت ۳۲۲۵.

۴. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۵۵۲.

۹. آزار دوزخیان

رسول اکرم ﷺ و معصومان علیهم السلام در احادیث خود، برخی اشخاص و اعمال آنان را سبب آزار دیگر دوزخیان دانسته‌اند:

- کسی که بمیرد درحالی که بدهی فراوان به مردم دارد و راه پرداختی برای آن نیندیشده است؛
- کسی که از لباس و بدن نجس شده با بول (ادرار) دوری نکند؛
- کسی که با نقل و نمایش گفتار و رفتار بد دیگران، آشوب و اختلاف به پا کند؛
- کسی که از دیگران غیبت و دربارهٔ آنان سخن چینی کند؛
- عالمی که به دانش خویش عمل نکند و پیرو هوس باشد؛
- مرد یا زنی که به گناه زنا گرفتار باشد و بدون توبه بمیرد.^۱

۱۰. کوچک‌ترین عذاب دوزخیان

رسول گرامی صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: «سبک‌ترین عذاب در روز قیامت این است که در فرورفتگی کف پای انسان پاره‌ای آتش می‌نهند که مغزش از آن به جوش می‌آید. او همچون دیگ به غلیان آمده که راه خروج بخار آن تنگ است، اعماق جانش می‌سوزد.»^۱ بنابر برخی روایات، کمترین عذاب این است که کفشی آتشین با بندهای آتشین به پای فرد گناهکار می‌کنند که مغزش از حرارت آن می‌جوشد و فکر می‌کند سخت‌ترین عذاب است؛ حال آنکه، این عقوبت، سبک‌ترین عذاب جهنم است.^۲

۱. همان، ص ۵۶۶، حدیث ۸۵۰.

۲. همان، ص ۵۶۸.

۱۱. طیف عذاب‌ها

رنج‌ها و دردهای دوزخ در ذهن و اندیشه بشر نمی‌گنجد. ما دردها، غم‌ها، بیماری‌ها و کمبودهای این جهانی را کم‌وبیش دیده و شنیده‌ایم. برای آگاه‌ساختن ما انسان‌ها از عظمت و عمق آن دردها و رنج‌ها، از همین نام‌ها و عنوان‌ها و واژه‌های فهم‌پذیر استفاده می‌شود. در اینجا، گوشه‌ای از عذاب‌های دوزخیان را ذکر می‌کنیم و از خداوند ارحم‌الرحمین می‌خواهیم همه ما را از آن در امان دارد:

- آتش‌گیره جهنم، برخی انسان‌ها و برخی سنگ‌ها هستند.^۱
- دوزخیان ناله و زفیری غم‌انگیز دارند و در آنجا، آوایی نمی‌شنوند.^۲

۱. بقره، ۲۴؛ جن، ۱۵.

۲. انبیاء، ۹۷ تا ۱۰۰.

- حرارت آتش دنیا یک‌هفتادم حرارت آتش جهنم است.^۱

- اگر در جایگاهی، صدهزار نفر یا بیشتر از آن باشند و یکی از دوزخیان در آن نفس بکشد، از حرارت آن، تمام جایگاه با همه اهل آن می‌سوزد.^۲

- هزار سال در آتش دوزخ دمیده‌اند تا سرخ شده است. هزار سال دیگر دمیده‌اند تا سفید شده است و هزار سال دیگر به آن حرارت داده‌اند تا سیاه شده است؛ بنابراین آتش جهنم، سیاه و ظلمانی است و چنین درجه حرارتی دارد.^۳

- سراپرده جهنم چهار دیوار دارد که ضخامت هر دیوار، به‌اندازه چهل سال راه است.^۴

۱. کنز العمال، ج ۱۴، ص ۵۲۱، حدیث ۳۹۴۷۷.

۲. همان، ص ۵۳۴، حدیث ۳۹۵۴۰.

۳. همان، ص ۵۲۲، حدیث ۳۹۴۸۳.

۴. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۱۳۹.

- دوزخیان گرفتار بادی سوزان و سمّی و آبی جوشان و سایه‌ای از دود هستند که نه خنکی دارد و نه با احترام و خوشی توأم است.^۱

- برای آنان که به خدا کفر می‌ورزند، جامه‌هایی از آتش بریده‌اند و از بالای سرشان، آب جوشان فرو می‌ریزد. آنچه در درون دارند، با پوستشان گداخته می‌شود و بر سر آنان، گرزهایی آهنین است. هر وقت بخواهند از آن بیرون روند، به آن بازگردانده می‌شوند و گفته می‌شود آتش سوزان را بچشید.^۲ دوزخیان، گرفتار زنجیرها و کُنده‌ها و شراره آتش‌اند.^۳

- در جهنم، مارها و عقرب‌هایی وجود دارد که همچون گردن شتران و آستران، قطور و

۱. واقعه، ۴۱ تا ۴۴.

۲. حج، ۱۹ تا ۲۲.

۳. دهر، ۴.

بلند هستند و آثار هر گزِش آن‌ها تا چهل سال به جا می‌ماند.^۱

- جهنم سگ‌هایی از آتش، درندگان از آتش، چنگک‌هایی از آتش و شمشیرهایی از آتش دارد.^۲

- از لبه جهنم تا عمق آن، در حدود هفتاد سال فاصله است.^۳ از رسول گرامی صلی الله علیه و آله نقل می‌کنند: «اگر سنگی در جهنم پرت کنند، هفتاد سال طول می‌کشد تا به قعر آن برسد.» امیرمؤمنان، علی علیه السلام، در نهج البلاغه فرموده‌اند: «بزرگ‌ترین بلای آنجا (آخرت)، فرود آمدن در آب جوشان و درافتادن در جهنم سوزان و شعله‌های آتش و خروش صدای آن است. آتش، نه دمی فروکش می‌کند تا آسودگی بخشد و نه رها می‌کند تا رنج پایان پذیرد. نه نیرویی

۱. کنز العمال، ج ۱۴، ص ۵۳۶، حدیث ۳۹۵۰۳.

۲. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۱۴۹.

۳. پیشین، ص ۵۲۴.

است که مانع عذاب شود، نه مرگی است که یک باره تمام شود و نه چرتی است که آرامش اندک فراهم کند؛ بلکه با انواع مرگ‌ها و عذاب ساعت‌ها و لحظه‌ها سپری می‌شود. از آن به خدا پناه می‌بریم!^۱

در آیه‌های ۳۵ و ۳۶ سوره الرحمن آمده است: «بر سر شما دوزخیان (انس و جن)، گدازه‌های آتش و مس مذاب فرو می‌بارد و کسی توان یاری‌رساندن به شما را ندارد.»^۲ در سوره مرسلات می‌خوانیم: «أَنَّهُا تَرْمِي بِشَرِّ كَالْقَصْرِ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ» (= دوزخ شعله‌هایی به بلندای قصر و به رنگ شتران زردموی برمی‌افکند).^۳

در ادامه، به دو حدیث شریف نبوی اشاره می‌کنیم که گوشه‌ای از سیمای دوزخ را نشان می‌دهد:

۱. نهج البلاغه، خطبه ۸۳.

۲. الرحمن، ۳۵ و ۳۶.

۳. المرسلات، ۳۲ و ۳۳.

انس می‌گوید: رسول خدا ﷺ فرمودند: «در جهنم درّهای است که دوزخیان هر روز، هفتاد هزار بار، از آن فریادخواهی می‌کنند. در آن درّه، خانه‌ای از آتش قرار دارد. در آن خانه، چاهی از آتش است. در آن چاه، تابوتی آتشین است و در آن تابوت، ماری با هزار سر وجود دارد. در هر سر آن مار، هزار دهان و در هر دهان، ده هزار نیش است. هر نیشی هزار ذراع (گز) است.» گفتم: «ای رسول خدا، این عذاب برای چه کسانی است؟» فرمودند: «این عذاب برای قرآن‌شناسانی است که شراب بنوشند.»^۱

رسول خدا ﷺ فرموده‌اند: روزی جبرائیل نزد آمد و رنگش دگرگون بود. گفتم: «ای جبرائیل، چرا تو را رنگ‌پریده می‌بینم؟» گفت: «به جهنم نگریستم. درّهای دیدم که جوشان بود. به مالک (نگهبان دوزخ) گفتم: اینجا از آن کیست؟ مالک گفت: برای سه گروه است:

۱. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، ج ۲، ص ۵۷۴.

۱. احتکارگران ارزاق عمومی؛ ۲. شراب‌خواران همیشگی؛ ۳. کسانی که بین زنان و مردان زناکار دلالی می‌کنند.»^۱

در این دنیا، خوردن و آشامیدن و بهره‌مندی از انواع غذاها و نوشیدنی‌ها و میوه‌ها جزو نیازها و لذت‌های انسان‌ها و حیوانات زنده محسوب می‌شود. در بهشت و دوزخ نیز خوردن و آشامیدن تعطیل نمی‌شود؛ اما نوشیدنی‌ها و خوراکی‌های بهشت و جهنم ویژگی‌هایی دیگر دارد. نوشیدنی‌ها و غذاهای دوزخ، نوعی ابزار تشدید عذاب و شکنجه است. در ادامه، به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

۱۲. نوشیدنی‌های دوزخ

۱. **حمیم یا آب جوشان:** در آیه ۴ سوره یونس چنین می‌خوانیم: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾ (= و آنان که کافر شدند، برایشان نوشیدنی از حمیم و عذاب دردناک است؛ به دلیل کفری که می‌ورزیدند.) این نوشیدنی، نخستین پذیرایی از تکذیب‌گران آیات الهی و کج‌روان در دنیا است. درباره ویژگی حمیم در آیه ۱۵ از سوره محمد آمده است که این آب جوشان، اندرون کفار را پاره‌پاره می‌کند.^۱ این آب، از بیرون، بر سر دوزخیان ریخته می‌شود و از درون، آنان را می‌سوزاند.^۲

۲. **صدید یا چرکابه:** دومین نوشیدنی که به دوزخیان می‌دهند، مایعی به نام صدید است. در این باره در قرآن کریم آمده است: «پیامبران از خدا فتح و پیروزی می‌خواستند و سرانجام،

۱. واقعه، ۹۲ تا ۹۳.

۲. دخان، ۴۷.

هر جبار و لجوجی نومید و نابود شد. جهنم فرا روی اوست و باز آب صدید به او می‌نوشانند. فرو می‌دهد؛ ولی گوارای وجودش نیست و مرگ از هر سو به او می‌تازد؛ ولی نمی‌میرد و پس از آن، عذابی سنگین در پیش دارد.»^۱

۳. **ماءِ کالمهل:** این آب همچون مس گداخته است و قرآن از آن چنین یاد می‌کند: «بگو این پیامبر حق از سوی پروردگار شماس. پس هر کس می‌خواهد، ایمان آورد و هر کس می‌خواهد، کافر شود. برای ظالمان آتشی آماده کرده‌ایم که سراپرده آن، گرداگرد ایشان را گرفته است [و راه فرار ندارند]. اگر فریادخواهی کنند، با آبی به‌سانِ مس یا آهن گداخته فریادرسی می‌شوند؛ آبی که چهره را بریان می‌کند. بد نوشاب‌گاهی است و بد آسایشگاهی.»^۲

۴. **غسلین:** در روایات، از دو نوع آشامیدنی دیگر یاد می‌شود که یکی غسلین و یکی

۱. ابراهیم، ۱۵ تا ۱۷.

۲. کهف، ۲۹.

غساق نام دارد. پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله درباره غسلین فرموده‌اند: «اگر سطلی از غسلین در مشرق زمین بریزد، کاسه سر مغرب‌نشینان به جوش می‌آید.»^۱ ابوسعید خدری، درباره نوشیدنی غساق، از پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله روایت می‌کند که فرمودند: «اگر سطلی از آن در دنیا بریزد، جن و انس تاب تحمل آن را ندارند.»^۲

از آب‌های جهنم، گاه با عنوان نهر غوصه یاد کرده‌اند؛ نهری که آب آن از چرکابه فرج زنان روسپی است. گاه نیز با نام عین آنیه (چشمه داغ)، طینت خبال، صدید و زردابه بدن دوزخیان از آن یاد کرده‌اند. داغی، پلیدی، بدبویی و سوزندگی گوشت، پوست، ظاهر و باطن انسان از ویژگی‌های این نوشیدنی جهنمی است. جالب آن است که رسول گرامی صلی الله علیه و آله فرموده‌اند: «هرکس در حال مرگ، اثری از شراب‌خواری در وجود او باشد، خداوند با این

۱. بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۸۲.

۲. الفردوس بمأثور الخطاب، ج ۳، ص ۳۴۷.

نوشیدنی پذیرای او خواهد بود.»^۱

۱۳. خوراکی‌های دوزخ

در قرآن، خوراکی‌های دوزخیان با این نام‌ها آمده است:

۱. **ضریع:** رسول گرامی صلی الله علیه و آله درباره ضریع فرموده‌اند: «چیزی شبیه خار، تلخ‌تر از صبر زرد، بدبوتر از مردار و گرم‌تر از آتش است. خداوند آن را ضریع نامیده است. وقتی گناهکار آن را بخورد، نه داخل شکم می‌شود و نه به دهان بازمی‌گردد. بین دهان و معده می‌ماند و گرسنگی را برطرف نمی‌کند.»^۲

۲. **زقوم:** قرآن کریم زقوم را این‌گونه معرفی کرده است: «درختی است که در قعر دوزخ

۱. من لایحضره الفقیه، ج ۴، ص ۸، حدیث ۴۹۶۸.

۲. بحار الانوار، ج ۷، ص ۱۶۹.

می‌روید و میوه‌اش همچون کله شیطان‌هاست. دوزخیان، به‌ناچار، از آن می‌خورند و شکم خود را از آن پر می‌کنند.»^۱ از رسول خدا ﷺ نقل است: «اگر قطره‌ای از زقوم در دنیا بچکد، زندگی تمام زمینیان را تباه می‌کند. حالِ کسی که از آن بخورد چگونه خواهد بود!»^۲

۱۴. چگونه دوزخی نشویم؟

خداوند دوزخ را برای کافران و ظالمان و دشمنان خویش^۳ و بهشت را برای متقین آماده

۱. صافات، ۶۲ تا ۶۶؛ واقعه، ۵۱ تا ۵۶.

۲. کنز العمال، ج ۱۴، ص ۵۲۳، حدیث ۳۹۴۸۸.

۳. نساء، ۹۳ و ۱۰۲.

کرده است.^۱ ایمان به خدا بزرگ‌ترین مانع در برابر دوزخ است. از نظر اعتقادی، ایمان و از دیدگاه عملی، جهاد و تقوا از موانع مهم رفتن به جهنم است. خداوند در آیه ۱۰ و ۱۱ سوره صف چنین می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، هَلْ أَدِّلُكُمْ عَلَىٰ تَجَارِهِ تَنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ الْإِيمِ * تَوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ، ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (= ای کسانی که ایمان آورده‌اید، آیا شما را به تجارتی راهنمایی کنم که از عذاب دردناک نجاتتان بخشد؟ به خداوند و رسول او ایمان آورید و با اموال و جانتان در راه خدا جهاد کنید. این برای شما بهتر است؛ اگر بدانید.) براساس این آیات، ایمان به خدا، ایمان به پیامبر خدا، جهاد مالی در راه خدا و جهاد جانی در راه خدا چهار شرط نجات از عذاب الیم (جهنم) است.

در حدیث شریف نبوی آمده است که هیچ‌کس لا اله الا الله و محمد رسول الله را با صداقت

۱. آل عمران، ۱۳۲ و ۱۳۳.

قلبی نمی‌گویید؛ مگر اینکه خداوند، آتش جهنم را بر او حرام می‌کند.^۱

براساس آیات و روایات، مؤلفه‌های زیر مانع دوزخی شدن انسان می‌شود:

ایمان به خدا و قیامت و پیامبران الهی، جهاد مالی و جانی در راه خدا، گفتن صادقانه شهادتین، پذیرش ولایت رسول خدا ﷺ و اهل بیت آن بزرگوار، تقوا، توبه، یاد خدا، خوف از خدا، گریستن از خوف خدا، محبت خدا، اطاعت از خدا، یاد قیامت، زهد، وارستگی از دنیا، حسن خلق و خوش‌خویی، فروخوردن خشم، دفاع از آبروی مؤمن و جلوگیری از غیبت، بخشندگی، اقامه نماز با اخلاص (نمازهای واجب و مستحب)، گرفتن روزه‌های واجب و مستحب، پرداخت زکات و حقوق مالی، انفاق و صدقات مستحبی، حج و زیارت خانه خدا، اصلاح امور آخرت، تحصیل علوم واجب و مستحب، تألیف کتاب‌های مفید، حفظ قرآن و

۱. کنز العمال، ج ۱، ص ۴۷، حدیث ۱۲۵.

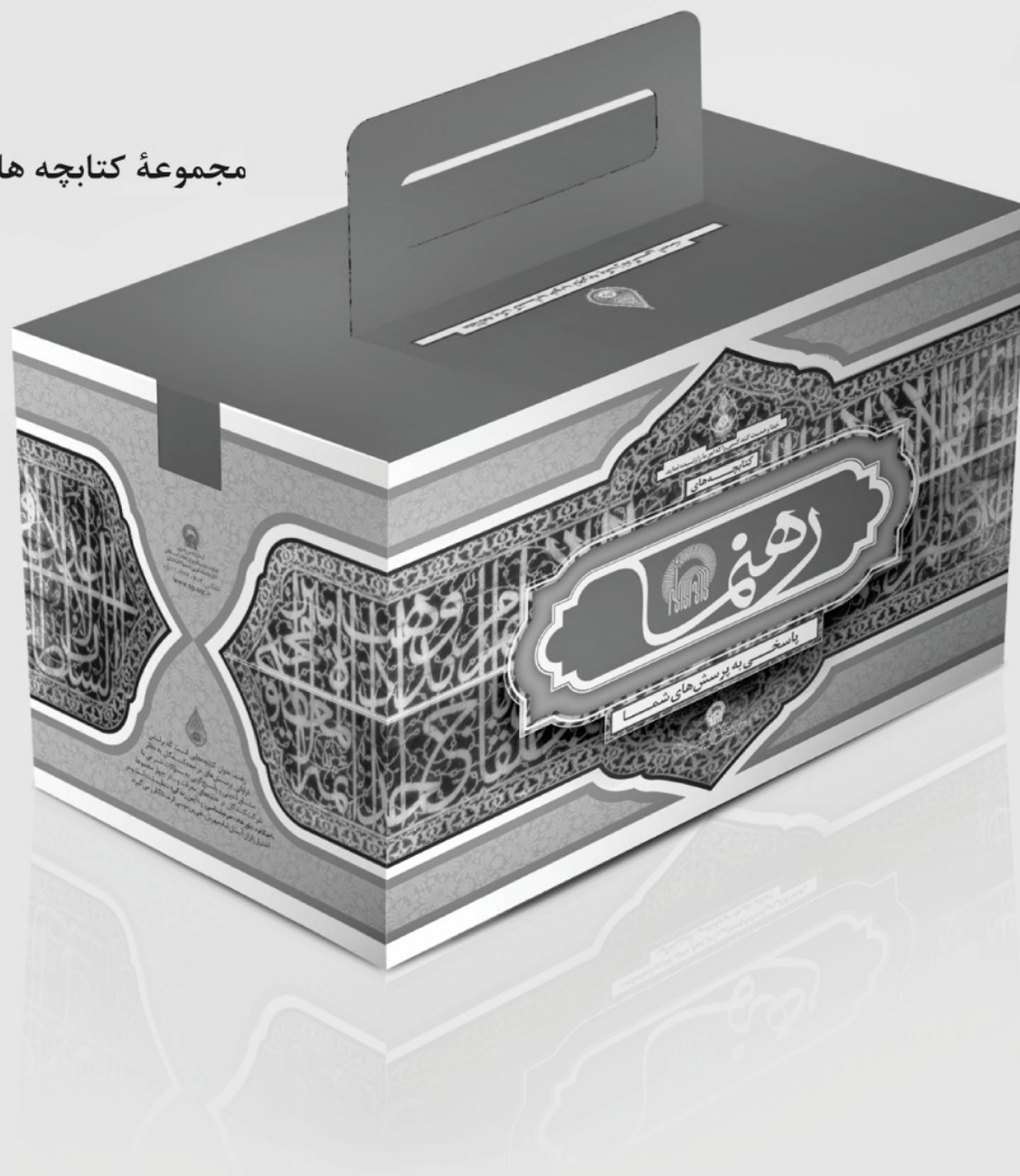
عمل به آن، حفظ چهل حدیث حلال و حرام، صلوات بر پیامبر و آل آن بزرگوار، زیارت قبور اهل بیت علیهم السلام، تحمّل آزار در راه اهل بیت علیهم السلام، گریستن بر مصائب اهل بیت علیهم السلام، احیای شب قدر، قنوت و سجود طولانی، غم خواری برای خانواده، تأمین زندگی از دسترنج حلال، خدمت به شوهر، نیکی به والدین، نیکی به برادران دینی، رعایت انصاف با مردم، مساوات و همدردی با مؤمنان، هموارسازی راه خانه خدا، احسان به آشنایان، اکرام و احترام مهمان، یاری ناتوان در انجام کارها، یاری ستمدیدگان و غمزدگان، برآوردن نیازهای نابینایان، عفو هنگام قدرت، پرداخت مال برای حل اختلاف مردم، پذیرش درخواست فسخ معامله، نگهبانی شبانه در راه خدا، فرو بستن چشم از حرام برای خدا، حمل و تشییع جنازه مؤمن و نماز بر او. هریک از عناوین فوق را در احادیث اهل بیت علیهم السلام و سخنان رسول گرامی صلی الله علیه و آله، به مثابه مانعی در برابر جهنم شناخته‌اند و گاه دهها حدیث در زمینه آن وجود دارد.

برای مطالعه بیشتر

۱. امینی، ابراهیم، معاد در قرآن، بوستان کتاب.
۲. حبیبیان، احمد، تصویری از بهشت و جهنم.
۳. حجتی، سیدمهدی، آغاز بی‌پایان: سفری رؤیایی به بهشت و جهنم به استناد آیات و روایات.
۴. حسینی طهرانی، سیدمحمدحسین، معادشناسی.
۵. حسینی، سیدجواد، جهنم و عذاب‌های جهنمی.
۶. خوشدل، محمدرضا، آدم از بهشت تا بهشت.
۷. دستغیب، معاد.
۸. طاهری، حبیب‌الله، سیری در جهان پس از مرگ، انتشارات جامعه مدرسین.
۹. فلسفی، محمدتقی، معاد، مؤسسه نشر معارف اسلامی.
۱۰. محدّث قمی، منازل الآخرة، مسجد جمکران.
۱۱. محمدی ری‌شهری، محمد، بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث، مؤسسه علمی و فرهنگی دارالحدیث.

مجموعه کتابچه های رهنما

نسخه دیجیتال رهنما

مرکز پخش: مشهد مقدس، نیش ورودی باب الجواد علیه السلام
فروشگاه عرضه محصولات رضوی
تلفن: ۰۵۱۱-۲۲۸۵۲۰۴

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.